

Prikaz okruglog stola „Teorije međunarodnih odnosa nekad i sad”

Marina RADOVANOVIĆ¹, Jovana NIKOLIĆ²

Povodom 75. godišnjice časopisa „Međunarodni problemi”, na Institutu za međunarodnu politiku i privredu 28. maja 2024. godine održan je okrugli sto „Teorije međunarodnih odnosa nekad i sad”. Skup je otvorio prof. dr Branislav Đorđević, direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu. Srdačno pozdravivši predstavnike Fakulteta političkih znanosti Univerziteta u Zagrebu, Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, kao suorganizatora skupa, prof. dr Đorđević predočio je same temelje osnivanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu i podvukao da značaj ove naučne ustanove vremenom raste, kako na nacionalnom tako i na regionalnom i međunarodnom planu. Kao svojevrsnu potvrdu ovakvog uticaja – prof. dr Đorđević upravo je istakao ugled časopisa „Međunarodni problemi” (u daljem tekstu: Časopis), koji je kroz 75 godina svog postojanja postao i ostao stecište originalnih naučnih ideja i nalaza o međunarodnim političkim, ekonomskim i pravnim kretanjima. Da kredibilitet najstarijeg institutskog časopisa o(p)stane i u eri izazova i turbulencija na međunarodnom planu – svesrdno je doprineo temeljan i posvećen rad raznih saziva uredništava, kojima je svima, ovom prilikom, odati veliko priznanje.

O značaju Časopisa, kao „istraživačkog, intelektualnog i naučnog jezgra bivše Jugoslavije”, govorio je i prof. dr Dragan Simić, dekan Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. On je istakao da su mnoge važne ideje koje su našle mesto u ovom časopisu, iznikle iz pera istraživača Instituta, kasnije integrisane u studijske kurikulume, ali i u spoljnopolitičke programe i strategije. Otvorenost Časopisa za razne teme u oblasti međunarodne politike, prava i strateških studija, posebno je doprinela ovakvom širem, društvenom, značaju rada Instituta. Naposletku, zaključio je da ovaj časopis, sa svim svojim tematskim poljima i autorskim doprinosima, sadrži prvorazrednu „sondu vremena”, kao pravi stožer intelektualne vrednosti, i uporni čuvar uspomene na značajna imena u svetu nauke. U tom duhu, istakao je

---

¹ Istraživač pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Srbija. E-mail: marina.radovanovic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3079-5433>.

² Istraživač pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Srbija. E-mail: jovana.nikolic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9246-525X>.

da je zajedničko obeležavanje 75. godišnjice – podsetnik da je iskrena saradnja unutar akademske zajednice preduslov za izoštavanje naučne istine i adekvatno sagledavanje savremenih međunarodnih odnosa.

Svečano otvaranje skupa zatvorila je dr Ivona Lađevac, viši naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, i glavni i odgovorni urednik Časopisa od 2022. do 2024. godine. Ona je posvedočila da iza uspeha ovog časopisa, i njegove sve veće prepoznatljivosti na tlu Evrope, stoji kontinuiran rad i posvećenost urednika i istraživača, kako u pogledu širenja tematskog okvira tako i u pogledu postepenog svrstavanja Časopisa u svetski priznate citatne baze.

Radni deo skupa organizovan je u dva tematska panela. Prvi panel, pod nazivom „Teorijski prikaz međunarodnih problema“, ponudio je dubinski i obuhvatan pregled stanja teorije i prakse nauke o međunarodnim odnosima danas. Tokom ovog panela izlagači su se osvrtni kako na pojedinačne, teorijski i praktično-politički relevantne koncepte tako i na celokupnu svrhu i značaj ovih teorijskih polazišta u domenu naučnog objašnjenja i predviđanja tokova savremenih međunarodnih i evropskih odnosa.

Nudeći slojevit prikaz teorijsko-tradicijskih uporišta koncepta *America first*, prof. dr Dragan Simić ovoga puta obratio se prisutnima u svojstvu istraživača i paneliste. Istakavši da – uprkos bliskom vezivanju krilatice *America first* za predsednički mandat Donalda Trampa – njeni temeljni postulati sežu još u doba XIX veka, kada je uspostavljena tzv. Monroova doktrina. Profesor Simić ukazao je da Monroova doktrina – iako zasnovana oko ideje oslobađanja američkog kontinenta od kolonijalne vlasti evropskih država – u svojoj suštini ne može biti odvojena od samog načina razmišljanja o američkoj izuzetnosti (Pillar, 2016). Geografski i religijski razlozi, kao i potreba za stalnim uvećanjem moći, vodili su ka sve čvršćem ukorenjivanju teze o američkoj posebnosti u tokove američke (visoke) politike, ali i društvenog života. Dok je tokom prvih decenija XX veka ova teza živela kroz politiku izolacionizma, dotle se u savremenom dobu manifestuje u odnosu prema domorodačkim narodima i prema imigrantima. Ukupno uzev, i reliktni i savremeni obrisi koncepta *America first* ometaju punu transformaciju američkog društva i politike u sferu liberalnog internacionalizma, zaključio je Simić.

O svrsi i značaju teorija međunarodnih odnosa u uslovima nepredvidljivosti govorio je dr Vladimir Trapara, viši naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu. On je ukazao da su svi veliki potresi u svetu međunarodnih odnosa tokom protekle dve decenije – od svetske finansijske krize, preko Arapskog proleća, pandemije COVID-19, do rusko-ukrajinskog sukoba i inflacije na globalnom nivou – tražili objašnjenja *post festum*. Samim tim, dâ se zaključiti da je period jasnoće i predvidljivosti iz doba bipolarnog poretka prošao, te da današnji svet

međunarodnih odnosa iziskuje novu istraživačku radoznalost. Međutim, teškoće naučnih objašnjenja leže u činjenici da istraživačima nisu dostupni svi potrebni podaci, te da je određene političke odluke – baš poput odluke Vladimira Putina da napadne teritoriju Ukrajine 2022. godine – teško razumeti i objasniti sa stanovišta bilo koje od teorija međunarodnih odnosa. Posledično, poželjno je da u istoriji tražimo obrasce i pravilnosti koji bi nam pomogli da se u turbulentnim okolnostima današnjice uopšte snađemo, podvukao je dr Trapara. Primera radi, sfere uticaja u međunarodnim odnosima opstaju, a teorije međunarodnih odnosa mogu da nam pomognu da ove sfere i aktuelna dešavanja – potpunije razumemo.

Doc. dr Stevan Nedeljković i mr Dragan Živojinović sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu pružili su kritički osvrt na koncepte ravnoteže snage i moći u međunarodnim odnosima u XXI veku. Kraj Hladnog rata, kao „najtransformativniji“ događaj novije istorije – uzdrmao je same temelje koncepta ravnoteže snaga. Neočekivano dugo trajanje unilateralnog svetskog poretka – navelo je na znatno složenija i dublja promišljanja pojma ravnoteže snaga. U tom smislu, značajnim se čini teorijski koncept ravnoteže pretnje Stivena Volta (*Stephen M. Walt*), kao svojevrsna nadgradnja na teoriju ravnoteže snaga, koji, pritom, u računicu uzima i ofanzivnu snagu država, ali i njene geografske karakteristike, resurse, namere i druge faktore. Ovako dopunjen i produbljen koncept ravnoteže snaga može pomoći i u razumevanju aktuelnog rusko-ukrajinskog sukoba, premda na nivou međunarodnog sistema još uvek ne svedočimo potpunom uravnotežavanju. Odlučniji koraci Ruske Federacije i NR Kine nedvosmisleno bi pratili zaokruživanje ovog procesa, podvukao je doc. dr Nedeljković. Saglasivši se sa tezom da u datom trenutku izostaju klasični obrisi sistema ravnoteže snaga, mr Živojinović upozorio je da ovaj teorijski koncept ostaje i te kako relevantan u XXI veku. Pritom, podseća na sam značaj moći u savremenom dobu, uprkos njenoj disperziji i dekoncentraciji. Osim što opstaje u svojim izvornim uporištima, moć u međunarodnim odnosima istovremeno se seli i u ruke pojedinaca i nedržavnih aktera, formirajući tzv. klustere moći.

O dimenzijama teorijskog promišljanja evropske integracije nekad i sad, govorila je dr Žaklina Novičić, naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu. Osvrnuvši se najpre na temeljna polazišta federalističkog i međuvladinog pristupa objašnjenju evropske integracije, dr Novičić istakla je da se u savremenom trenutku mogu očekivati sve poroznije granice dvaju pristupa. Premda se međuvladin pristup, u svojoj biti državocentričan, kroz vreme pokazao dominantnijim – obilata aktivnost Suda pravde EU, kao i sve intenzivniji proces komunitarizacije prava i politike Unije, otvorili su prostor za proboj neofunkcionalističkih objašnjenja evropske integracije. U srži ovakvog, srednjeg, pristupa jeste teza o postepenom prelivanju integracije s jedne oblasti na drugu. Tako su, počev od Ugovora iz

Mastrihta iz 1992. godine, u srži naučnog objašnjenja radije procesi i ishodi integracije, spram tumačenja njene prirode. Granice između unutrašnje i spoljne politike postaju vremenom maglovite, dok se, istovremeno, uočava krnjenje suvereniteta država članica EU. Ipak, čini se da je rusko-ukrajinski sukob pružio nešto drugačiji impuls teorijskom promatranju evropske integracije, puštajući u etar tzv. belicističke teorije Vilijama Rikera (*William H. Riker*) i Čarlsa Tilija (*Charles Tilly*), u čijem je središtu opažanje spoljne pretnje i proces mobilizacije snaga. Tako nove inicijative na nadnacionalnom nivou – u prvom redu Uredba o proizvodnji i nabavci municije iz 2023. godine, te najavljene ustavne promene i stvaranje tzv. odbrambene Unije – nezavisno od svoje konačne sudbine, potvrđuju novu-staru relevantnost belicističkih pristupa u razumevanju delovanja evropskih država (Genschel 2022; Grosse 2023).

Prvu panel diskusiju zatvorio je dr Miloš Petrović, naučni saradnik na Institutu za međunarodnu politiku i privredu. Kroz prizmu koncepta deevropeizacije, dr Petrović prikazao je presek stanja u pristupnom procesu Republike Srbije Evropskoj uniji. Posebno se obazirući na dimenziju „preuzimanja” (eng. *downloading*) normi EU od strane država kandidata, on je naglasio da deevropeizaciju treba razumeti kao proces, a ne kao stanje ili cilj po sebi. U tom smislu, napomenuo je da se, uporedo sa zamagljivanjem evropske dimenzije nacionalne politike, podrivaju i temelji samog društvenog konsenzusa o potrebi pristupanja Evropskoj uniji. Posledično, posredi je skoro potpuni gubitak značaja evropskih integracija u političkom životu Republike Srbije.

Budući da u svetu međunarodnih odnosa religija igra sve značajniju ulogu, diktirajući određene procese i oblikujući delovanje aktera – drugi panel bio je posvećen upravo ovakvim uticajima. Izlagači su se osvrnuli na koncept teokratizma u disciplini međunarodnih odnosa, ulogu Svete Stoline kao specifičnog aktera u međunarodnoj politici, te na položaj pravoslavnih crkava i njihov značaj u savremenom svetu, posebno na njihove „rasplete” u Ukrajini i Severnoj Makedoniji. Deo istraživača govorio je o religijskim korenima rusko-ukrajinskog sukoba, kao i o važnosti istraživanja verskih uverenja donosilaca odluka u državama i međunarodnim organizacijama, kako bi se bolje razumeo položaj vere u međunarodnim odnosima.

Prof. dr Dejan Jović, sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, osvrnuo se najpre na dugotrajne sukobe između različitih pristupa u teorijama međunarodnih odnosa, posebno na relevantnost sukoba između teorija realizma i liberalizma. Kao početak liberalnog izazova teokratskim porecima, prof. dr Jović izdvaja stvaranje Vestfalskog poretka i pravo naroda na samoopredeljenje, usko povezano sa konceptom demokratije, naglasivši važnost vilsonijanske koncepcije za razumevanje prava naroda na samoopredeljenje. Kada je reč o konceptu demokratije, profesor

Jović podvukao je da je iz ugla liberalizma ova ideja potencijalno opasna, te da je neophodno da bude ograničena konceptom autonomije. S druge strane, za teokratske pristupe demokratija je problem zbog isključivanja religioznosti, što se smatra udarom na ljudska prava. U izlaganju je istaknuto i da je period Hladnog rata obeležilo marginalizovanje religijskog na obe strane poretka, ali da u poslednjoj deceniji Hladnog rata dolazi do obnove religioznosti i njene relevantnosti u političkim tokovima, pri čemu je profesor Jović posebno ukazao na važnost iranske revolucije u pomenutom razvoju događaja. Nakon 1989. godine dolazi do obnove teokratizma kao koncepta koji ukazuje na nedostatke teze o postojanju liberalnog mira, kao i na neuspehe globalizacije. Na samom kraju, profesor Jović se osvrnuo i na pitanje identiteta Evropske unije i identiteta Zapadnog Balkana u svetlu sukoba liberalnog i hrišćanskog viđenja prirode Evropske unije (Lähdesmäki 2022).

Polazeći iz ugla novog institucionalizma u razumevanju ponašanja političkih aktera, prof. dr Hrvoje Špehar, sa Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, u svojoj analizi Svete Stolice kao specifičnog aktera u međunarodnim odnosima služio se diskurzivnim pristupom, te je na početku svog izlaganja ukazao na razlike između koordinacijskog i komunikacijskog diskursa. Svoje interesne ciljeve, prema rečima profesora Špehara, Sveta Stolica ostvaruje putem stvaranja zajedničkog sveta ideja, kreiranjem globalnog diskursa. Fokus izlaganja bio je na unutrašnjoj interpretaciji same Svete Stolice kao međunarodnog aktera, te je profesor Špehar posebno istakao tri slike samopercepcije Svete Stolice: gelazijansku, perspektivu XIX veka i sliku Drugog vatikanskog sabora. U zaključku je podvukao da je za širenje istraživačkog korpusa koji se bavi specifičnostima ove institucije od velike važnosti razumevanje istorijskih razloga i njihova interpretacija.

Prof. dr Marko Veković, profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu, govorio je o tome kako danas izgleda oblast religije i međunarodnih odnosa u pogledu naučnog korpusa, te je ukazao na činjenicu da je empirijski dokazana zanemarenost religije u politikološkim istraživanjima. Istakao je da je do određenih pomaka u ovom pogledu došlo nakon objavljivanja Hantingtonove studije „Sukob civilizacija“, ali i događaja u međunarodnim odnosima koji su posebno skrenuli pažnju na ulogu religije u međunarodnoj politici – napad Al Kaide na SAD 11. septembra 2001. godine, ratovi u Jugoslaviji devedesetih godina prošlog veka, kao i migrantska kriza. Ipak, profesor Veković ukazuje da je, uprkos važnim „političkim zemljotresima“ koji su se dogodili u pravoslavnom svetu, pravoslavlje potpuno zapostavljeno u ovoj oblasti, te da – ukoliko je glavni zadatak političke nauke da objasni političko ponašanje – istraživačku pažnju treba posvetiti i ponašanju pravoslavnih crkava na međunarodnoj sceni. U odgovoru na pitanje da li možemo da koristimo teorije međunarodnih odnosa kako bismo objasnili političko ponašanje pravoslavnih crkava, profesor Veković daje odričan odgovor, ali naglašava da određene

ekonomske teorije mogu biti od pomoći u ovom domenu, u prvom redu teorija racionalnog izbora.

U uvodnom delu svog izlaganja, posvećenog religijskim korenima rusko-ukrajinskog sukoba, dr Vladimir Trapara, viši naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, pružio je kraći pregled podela koje postoje među pravoslavnim stanovništvom u Ukrajini, institucionalizovanim kroz dve crkve – Ukrajinsku pravoslavnu crkvu Kijevske patrijaršije i Ukrajinsku pravoslavnu crkvu Moskovske patrijaršije. U ovom pogledu posebno je istakao važnost događaja iz 2018. i 2019. godine kada se Ukrajinska pravoslavna crkva Kijevske patrijaršije ujedinila sa Ukrajinskom autokefalnom pravoslavnom crkvom u Pravoslavnu crkvu Ukrajine, koja je potom dobila autokefalnost od Vaseljenske patrijaršije. Nakon što je prisutne upoznao sa religijskim aspektima rusko-ukrajinskog sukoba, dr Trapara se fokusirao na korene istog, podvlačeći značaj četiri glavne istorijske epizode za potpuno razumevanje religijske slike pomenutog sukoba. Pritom, za svaku od epizoda važno je na koji način su ti događaji tumačeni i kojim su narativima oblikovani u Rusiji i Ukrajini. U zaključku izlaganja naglašeno je da analiza pomenutih istorijskih epizoda pokazuje značajnu ulogu religije u rusko-ukrajinskom sukobu, kao i da je razumevanje savremenih religijskih tokova, posebno od 2008. godine nadalje, podjednako važno za perspektivu budućih rusko-ukrajinskih odnosa.

Prof. dr Rastko Jović, sa Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta u Beogradu, u svom izlaganju ukazao je na značaj crkvenih sukoba govoreći o „raspletima” u Ukrajini i Severnoj Makedoniji. Sukob u Ukrajini okarakterisao je višeznačno – kao politički sukob na relaciji Rusija–SAD, kao sukob liberalnih i konzervativnih ideja, pitanje kanonskog prestiža Moskve i Carigrada, kao i unutarpravoslavni i unutardržavni sukob. Za razumevanje teme o kojoj je prof. Jović izlagao bitno je razumevanje sukoba između Moskovske i Carigradske patrijaršije koji, prema njegovim rečima, datira od završetka Drugog svetskog rata i uloge ovih crkava tokom komunističkih vremena. Tokom izlaganja osvrnuo se i na događaj ujedinjenja ukrajinskih crkava iz 2018. godine, o kojima je govorio njegov prethodnik, dr Trapara, pri čemu je prof. Jović istakao da je ujedinjenje sprovedeno na politički način. Posebnu pažnju u ovom delu izlaganja posvetio je ponašanju Carigrada u pogledu priznanja ujedinjenja, istakavši da je u ovom slučaju, da bi se držao tradicije, Carigrad „morao da poništi tradiciju”. Govoreći o Severnoj Makedoniji, prof. dr Jović je, takođe, istakao značaj borbe za prestiž između Moskve i Carigrada za razumevanje razvoja događaja u ovoj zemlji kada je u pitanju ponašanje pravoslavnih crkava, kao i važnost Kritskog sabora koji je doneo mogućnost unilateralnog zaključivanja o tome ko daje autokefalnost. Profesor Jović zaključio je da se prestiž prethodno pomenutih patrijaršija ogleda u priznavanju, te da su –

u kontekstu događaja u Ukrajini i Severnoj Makedoniji – prema dostupnim podacima crkvu u Ukrajini priznale četiri crkve, dok je Makedonsku pravoslavnu crkvu priznalo sedam pravoslavnih crkava. Izlaganje je završio upečatljivo, otvorenim pitanjem „Šta je, uopšte, pravoslavna crkva?“.

Dr Slobodan Janković, viši naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, govorio je o veri u međunarodnim odnosima, posvetivši posebnu pažnju faktoru verskih uverenja onih koji donose odluke u međunarodnim odnosima, pre svega u kontekstu elita koje oblikuju svet po sopstvenim svetonazorima. Stoga je, kako ističe, neophodno znati u koga ili u šta veruju donosioci odluka, da bi se razumelo njihovo delovanje i oblikovanje međunarodnih tokova. U tom pogledu od značaja su motivi aktera koji deluju, kao i njihovi interesi. U vezi sa pitanjem racionalnosti interesa, o kojima se često može čuti u teorijama međunarodnih odnosa, dr Janković podvlači da je nemoguće govoriti da su odluke elita uvek racionalne, polazeći od toga da i sam čovek nije samo racionalno biće. U drugom delu izlaganja dr Janković govorio je o religiji kao jednom od osnova za utvrđivanje morala i njenom uticaju na grupe i pojedince, zatim o vezi religije i političkog opredeljenja, te o ratovima u Svetoj zemlji i rusko-zapadnom ratu iz ugla vere u međunarodnim odnosima.

Zatvorivši radni deo skupa, dr Ivona Lađevac istakla je značaj ovog okruglog stola i za svrhu ostvarivanja Sporazuma o saradnji između Instituta za međunarodnu politiku i privredu i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. S druge strane, profesor Marko Veković zahvalio se kolegama sa Instituta za međunarodnu politiku i privredu koji su učestvovali u organizaciji skupa, i još jednom podvukao značaj sveobuhvatne saradnje naučnih institucija za dalje produblјivanje istraživačkih poduhvata.

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2024. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2024. godine.

Bibliografija

- Genschel, Philipp. 2022. "Bellicist integration? The war in Ukraine, the European Union and core state powers". *Journal of European Public Policy* 29 (12): 1885–1900.
- Grosse, Tomasz G. 2023. "The War in Ukraine as a State-building Factor of European Integration". *Journal of International Affairs* 75 (2): 27–44.
- Lähdesmäki, Tulli. 2022. "The role of Christianity in the European Union's heritage and history initiatives". *Journal of European Studies* 52 (3-4): 170–186.
- Pillar, Paul R. 2016. *Why America Misunderstands the World: National Experience and Roots of Misperception*. New York: Columbia University Press.